

ВІДГУК
офіційного опонента, кандидата історичних наук,
старшого викладача кафедри суспільних наук
Харківського національного медичного університету
Алькова Володимира Андрійовича
на дисертаційну роботу Боженко Анастасії Олегівни
«Формування міського способу життя у другій половині XIX – на
початку XX ст. (на матеріалах м. Харкова)»,
представлену на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук
за спеціальністю 07.00.01 «Історія України»

Проблеми міського способу життя є доволі популярними в середовищі сучасних науковців-істориків та представників інших наук, як у світі, так і в Україні, тому дослідження з формування даного суспільного явища є нагальними і актуальними. Тема, незважаючи на наявність певного масиву споріднених робіт з історії повсякдення, соціальної історії, мікроісторії, історичного краєзнавства, урбаністики тощо, навіть не наблизилася до принаймні відносної реалізації у вітчизняній історіографії. Щодо міста Харкова робіт-аналогів, де б висвітлювалися поставлені авторкою оригінальні дослідницькі питання, немає взагалі. Вирішення цих питань у роботі свідчить про її виконання на високому рівні. Авторка скромно говорить про серйозне відставання української історіографії в галузі урбаністичних студій, але, знаючи рівень західних праць та ознайомившись з роботою Анастасії Олегівни Боженко, такого враження не складається.

Робота Анастасії Олегівни має зв'язок із темою «Політична та соціально-економічна історія України (др. пол. XVII – XX ст.). Історія Слобожанщини» за номером реєстраційним номером 0112U0047536, яка досліджується кафедрою історії України ХНУ імені В. Н. Каразіна. Структура дослідження зауважень не викликає і складається з проблем міського простору та проблем суспільства. Їх зіставлення дає методологічно оригінальний результат. Так само запитань не викликають методологія та практичне значення. Наукова новизна, що включає взаємодію індустріальних об'єктів з фізичним простором Харкова, динаміку розвитку комунальної

інфраструктури, у тому числі в порівнянні з іншими містами Російської імперії, просторовий розвиток соціальної інфраструктури тощо беззаперечно, поставлених завдяки оригінальній методології питань щодо пізньоімперського Харкова раніше не розглядалося.

Авторка в своїй роботі послуговувалася широкою джерельною базою, яка включає актові, статистичні матеріали, тогочасну пресу, джерела особового походження, листівки, фотографії, плани міста. При цьому, в основу роботи покладені неопубліковані джерела, а їх аналіз проведений системно, що додає її висновкам новизни та наукової цінності. Особливої уваги заслуговує докладний та методологічно вмотивований аналіз образотворчих візуальних джерел, який навіть сьогодні дослідники нерідко ігнорують та вважають маловартісним. А дарма, адже від цього робота Анастасії Олегівни дуже сильно виграє. Уперше стан транспорту був проаналізований за допомогою візуальних джерел, що дало цікаві результати та забезпечило більш повне розуміння проблеми. Дуже вдало в дисертації був застосований метод картографування. З-поміж подібних сучасних вітчизняних робіт, мабуть, жоден з авторів не забезпечив такої наочності викладу матеріалу. Додатки радують читача своєю ретельністю та доречністю.

Перед читачем дійсно постає картина зростання і розвитку модерного міста, перетворення напівсільських передмість на невід'ємну частину міського середовища, підняті проблеми соціальної ідентифікації районів, характеру їх населення та забудови, житла, транспорту, благоустрою, комунальної інфраструктури, охорони здоров'я, масової освіти, нових технологій та їх впливу на місто, що індустріалізувалося, еволюції соціальної структури, міграційних процесів, урбаністичних практик (які висвітлені особливо вдало), проведене співставлення зростання населення міста та кількості будівель, що дало змогу оцінити зміни в щільності заселення. Звертається увага і на зародження екологічних проблем. Висновки

виглядають аргументованими, оригінальними і такими, що витікають із тексту дослідження.

Положення дисертації Анастасії Олегівни Боженко викладені в 6 статтях у фахових українських та одній статті в іноземному виданні. Три з них індексуються в міжнародних наукометричних базах (Index Copernicus та Erih Plus). Також авторка має публікації в значній кількості інших видань. Дані роботи за рівнем та якістю відповідають сучасному рівневі розвитку історичної науки, а також достатньою мірою відбивають основні положення дисертаційного дослідження. Таким чином, вимоги Наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1112 «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» від 17.10.2012 р. (із відповідними змінами) виконані.

Основні положення, отримані результати й рекомендації дисертаційного дослідження А. О. Боженко достатньою мірою відображені в авторефераті, що відповідає сучасним вимогам до авторефератів дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук. Наукові положення автореферату та дисертації з урахуванням скорочення є ідентичними.

Є в дисертаційному дослідженні й деякі недоліки. Авторка, обґрунтовуючи вибір теми, пише, що застосовані підходи допоможуть «кращому розумінню процесів урбанізації в минулому» (С. 17). А для чого нам це розуміння сьогодні? Тема ж обиралася не так давно, і вибір треба обґрунтовувати з позицій сьогодення. Звичайно, відповідь тут не є складною, але доречно було б уточнити.

Існують і зауваження до завдань роботи. Наприклад, одним із завдань є «зробити огляд джерельної база роботи». При цьому, метою роботи виступає «дослідження формування міського способу життя в Російській імперії в др. пол. XIX – на початку XX ст. на прикладі Харкова» (С. 18). Допомогти в досягненні такої мети може не створення огляду джерел, а їх пошук й аналіз. Те ж стосується історіографії.

Не до кінця зрозуміло, чому формування міського способу життя обмежується рамками саме другої половини XIX – початку XX ст., адже дихотомія «місто-село» була очевидною й значно раніше. Була і специфічна інфраструктура, і територія зростала, а менталітет міського мешканця відрізнявся від сільського. Модернізаційні перетворення в Російській імперії пришвидшили процес формування міського способу життя саме сучасного зразка, змінивши його сутнісні характеристики. Можливо, це слід розглядати скоріше як доленосний етап у формуванні явища, або говорити саме про сучасний міський спосіб життя. До того ж, дослідники А. Острянка та Л. Аскерова в одній зі статей¹ розглядають формування міського середовища з XIX століття, а з ним міський спосіб життя пов'язаний нерозривно. У своєму дисертаційному дослідженні опонент дійшов висновку, що постійна розважальна інфраструктура сучасного типу в місті сформувалася на рубежі XIX – XX століть, а це ж також невід'ємна частина міського способу життя². Про приблизно те саме щодо хронологічних рамок говорить Д. Дайос, на якого авторка посилається (С. 79). Тому, на нашу думку, хронологічним межам потрібне докладніше обґрунтування.

Так само незрозуміло, чому для дослідження обрано саме Харків, адже були на теренах сучасної України й значніші міста. У чому його привабливість для дослідника міського способу життя? У принципі, це питання традиційне до робіт такого ґатунку.

У огляді джерел говориться про дещо занедбаний стан урбаністики за радянських часів до 1970-х років (С. 26), але не знайшли відображення численні праці радянських мистецтвознавців, які займалися безпосередньо проблемами міст ще з 20-х років XX ст., зокрема, питаннями повсякденного життя городян. Не розглянуті й праці сучасних вітчизняних дослідників Л. Аскерової та В. Молчанова, дуже близькі до теми дисертації. Дисертантка

¹ Острянка А., Аскерова Л. Чернігів у XIX – на початку XX ст.: формування міського середовища // Краєзнавство. 2012. № 3. С. 5-19.

² Альков В. А. Харків наприкінці XIX – на початку XX ст.: дозвілля міських мешканців в умовах модернізації: дис. ... канд. іст. наук. Харків, 2012. – С. 199.

дещо переоцінює єдність західних підходів до вивчення міста (С. 34). Там є різні школи, а у кожного дослідника своє бачення проблем. Тому якось застосовувати міфічну «західну» методологію буде складно, швидше можна орієнтуватися на ідеї та термінологію окремих вчених та шкіл, зважаючи на відсутність уніфікації, яка була властива радянським дослідникам та за інерцією властива сучасним вітчизняним.

У огляді джерельної бази авторка, говорячи про проблеми благоустрою, звертає увагу на документацію з фонду харківською поліцмейстера (С. 41), що зберігаються в Державному архіві Харківської області, але не звертає особливої уваги на санітарний відділ міської управи, губернське правління, канцелярію губернатора тощо, документи яких містять матеріали з проблем міської санітарії та мають безпосередній зв'язок із якістю міського життя та його організацією³.

Торкаючись питань методології дослідження, авторка аналізує масив методологічно значущих праць та їх основні положення. На нашу думку, було б доречніше вказувати, яким саме чином та чи інша пропонована ідея з цього масиву використана при підготовці дисертації. Коротше кажучи, краще зазначати, як зроблено, а не як треба робити, підходити утилітарніше. Натепер відношення нарису ідейно-теоретичних засад та їх застосування в підрозділі відноситься як 8/3.

У тексті наявна певна кількість граматичних та стилістичних помилок, особливо в чергуванні «у»-«в», некоректне використання деяких слів у контексті, наприклад «ставалися процеси», «зацікавлення до теми», «освітлені питання», «в цьому разі», «суспільство масового вжитку», «висловлено у статті», «задовольняла вимогам» і т. ін. У одному з випадків, де йдеться про негаразди з Бельгійським акціонерним товариством (С. 45-46) сторонньому читачеві буде незрозуміло, що йдеться про конку.

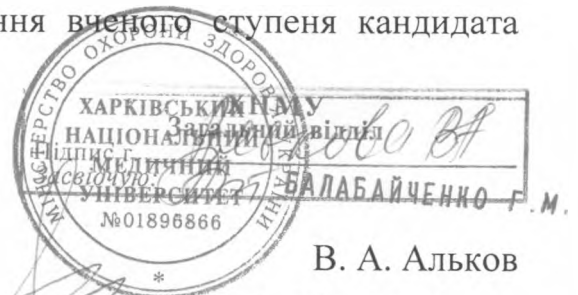
³ Див.: Робак І. Ю. Історичні умови організації та специфіка розвитку охорони здоров'я в Харкові (XVIII – поч. XX ст.): дис. ... докт. іст. наук. Київ, 2009. – С. 165-201.

Серед пропозицій зазначимо, що в роботі, присвяченій формуванню міського способу життя, на нашу думку, потрібно більше прикладів з життя конкретних тогочасних городян. Можна було б навіть присвятити втіленню цього способу життя у різних верствах населення Харкова окремий підрозділ. Це допоможе уникнути знеособлення міської історії, надати їй людського змісту, а також зробити більш привабливою для широкого кола читачів.

Слід зазначити, що авторка робить порівняння Харкова з іншими містами імперії, але не звертає уваги на той факт, що сучасники-публіцисти подекуди називали Харків «Маленькою Москвою» внаслідок значного впливу купецтва та подібного способу життя при менших розмірах. Варто було б окремо проаналізувати цей феномен, деякі елементи якого авторкою все ж досліджені. Також щодо проблеми компаративного аналізу, авторка, порівнюючи Харків із містами чорноземної смуги (С. 136), пише там про Казань, яка до цієї смуги не належить.

Висловлені зауваження не впливають значною мірою на позитивне враження від представленої до захисту роботи. Зміст дисертації та її виклад свідчать про завершене наукове дослідження, в якому розв'язано наукові завдання, поставлені авторкою. Не викликає сумнівів, що кандидатська дисертація Анастасії Олегівни Боженко «Формування міського способу життя у другій половині XIX – на початку XX ст. (на матеріалах м. Харкова)» відповідає вимогам чинної редакції Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р., а її авторка заслуговує присудження вченого ступеня кандидата історичних наук.

Офіційний опонент:
кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри
суспільних наук
Харківського національного
медичного університету

27.12.2018

Вігук
Генеральний секретар
Медсекретар В. С.

Зареєстровано: 28.12.2018